Marina Baublienė

Pirmosios meilės teise...

Baironas, Bernsas, Bleikas, Kiplingas, Kytsas, Šekspyras, Šelis, Katulas, Tibulas, Propercijus, Horacijus, Ovidijus, Vergilijus, Garsija Lorka, Mickevičius, Apolineras, Aragonas, Beranže, Bodleras, Eliuaras, Hugo, Moljeras, Puškinas, Fetas, Tiutčevas, Blokas, Navoji, Ševčenka... Daugtaškiai slepia dar dešimtį (ne mažiau!) garbingų vardų, o poetas, atvedęs juos į lietuvių literatūrą, prisipažįsta:

Ir aš pradėjau ne nuo vertimų, o nuo savų eilėraščių. Rašiau juos, turėdamas 13—14 metų. Vienas kitas jau buvo ir atspausdintas. Imtis poezijos vertimų, matyt, paskatino kelios aplinkybės: mokykloje jau visai neblogai mokėjau vokiečių, rusų kalbas, šiek tiek buvau pramokęs prancūziškai, lotyniškai. Be to, labai daug skaičiau. Matyt, tada taip galvojau: eilėraščius rašyti moku, o knygose yra begalės geros poezijos, poeto žodžiais tariant, „ten, padangėj, spindėjo tiek žvaigždynų tolimų"! Pradėjau versti. Lermontovą, Puškiną, Getę, Heinę... Išverčiau „Girių karalių". Tai buvo apie 1928 metus. Gerų vertimų lietuvių kalba ne tiek jau daug tada ir būta. Prisimenu tokį kuriozą: kartą rašomajame darbe apie Adomą Mickevičių pareiškiau, kad jis gana prastas poetas. Dar nemokėjau lenkų kalbos, o iš lietuviškų jo poezijos vertimų kitokios nuomonės ir neįmanoma buvo susidaryti. „Ponas Tadas", išverstas Valaičio, vėliau Šakenio, atrodė kaip antipoetinis kūrinys. Tik vėliau, išmokęs lenkiškai, pajutau tikrą to poeto didybę." [1]

...Mano didžiausia bėda: aš nemoku dirbti kelių (net ir dviejų!) darbų iš karto. Nuoširdžiai pavydėjau laimingiems savo bendraklasiams, kurie nuo logaritmų lengvai peršokdavo prie Ovidijaus „Metamorfozių", nuo Liublino unijos — prie prancūzų gramatikos, nuo Reo-

[1] Žr. *Sakalauskas T.* Popietė su jubiliatu.— Pergalė, 1972, Nr. 5, p. 156.

miuro ir Celsijaus — prie Krymo sonetų ir „Anykščių šilelio". Man tai buvo nepasiekiama „prabanga". Įknibęs į nušiurusią Horacijaus eilėraščių knygiūkštę, aš pamiršdavau visa kita pasauly ir neretai parsinešdavau namo riebų dvejetuką iš matematikos, kuriai jutau kažką panašaus į baimingą pagarbą. Šitas bruožas, galbūt, vėliau apsaugojęs mane nuo diletantizmo, pagimdė mano gyvenime nemaža sunkumų — dažnai sukoncentruodamas dėmesį į vieną rūpimą daiktą, kuris visiškai nustelbdavo kitus svarbius dalykus.

Tas „rūpimas daiktas" Aleksiui Churginui visada buvo literatūra. Jis ne sykį yra minėjęs, kaip svarbu mokėti atsiriboti nuo įdomių, masinančių, gundančių užsiėmimų, gal labai traukiančių, bet sklaidančių dėmesį ir skaldančių jėgas.

Vargas, jei į vertimą žiūrima kaip į atsitiktinį darbą. Čia vien laisvalaikiu nieko nenuveiksi, nes reikia maksimalaus pasiruošimo, kruopščiausių studijų. Tai sunkus katorginis darbas, reikalaująs pasiaukojimo. Esu girdėjęs prieštaravimą, kad Lermontovas, palyginti mažai versdamas, genialiai atkūrė Getės „Über allen Gipfeln ist Ruh". Bet tai visiškai ne atsitiktinis reiškinys. Priešingai. Rusų poetas labai mylėjo Getės poeziją, mokėjo į ją įsigilinti, buvo ją išnešiojęs savyje. [2]

Įvairialypė yra žmogaus veikla, kasdieniai ir amžini rūpesčiai valdo jo protą. Bet kai brandžiausias, giliausiai širdyje slepiamas mintis jis bando išreikšti žodžiais, atsiranda poezija. Prieš dešimtį amžių japonų mąstytojai ragindavo: įsiklausykite į lakštingalos suokimą ar varlės balsą pavasarį — ar yra gyvas sutvėrimas, neturintis dainos? Poezija valdo dangų ir žemę, ji jaudina dievus ir nematomas dvasias, suteikia grožio moters ir vyro santykiams, švelnina narsių karių širdį. Poezija, japonų išminčių nuomone, gimė tą akimirką, kai dangus atsiskyrė nuo žemės... Argi ne stebuklas — dvasinius vienos tautos (kartais mažos, bet talentingos ir savaip nepakartojamos, kaip ir kiekviena tauta) turtus paversti bendražmogišku, pasauliniu turtu? Aišku, jei vertimas perduoda tik žodžių prasmę, jis nėra nei stebuklas, nei menas. Reikia įžvelgti visa, kas slypi už žodžių — visus vaizdus, visas spalvas, visus jausmus. Ar tai įmanoma? Galima būtų surinkti tūkstančius pavyzdžių — netikusių vertimų, iškraipiusių originalo prasmę ir tikslą, pakeitusių jo estetinius principus; galima priminti dešimtis teorinių straipsnių, skelbtų vienodais pavadinimais: „Vertimai — neįmanomi". Į nevilti puldavo ir patys vertėjai. Juodą valandą poetas Robertas Frostas pasiskundė: „Poezija — tai viskas, ko negalima išversti į svetimą kalbą". Jam pritarė paradoksalusis R. Greivsas („Pagaliau reikia prisipažinti, kad kiekvienas vertimas yra melas. Labai pagarbus, bet vis dėlto melas") ir B. Pasternakas („Vertimai neįmanomi").

Vertimai paprastai būna arba blogesni, arba geresni už originalą, — sako Aleksys Churginas. — *Tolygių nepasitaiko. S. Maršakas yra pareiškęs, jog eilėraščio vertimas visada „išimtis". Kiekvienos kalbos žodis turi savo skirtingą istoriją, ir todėl „ne žodžius, — anot anglų poeto Džono Draideno, — reikia versti, o kūrinio jėgą ir dvasią. Eilėraštį reikia ne versti, o jį atkurti".*

Matyt, ne atsitiktinai vokiečiai, kalbėdami apie poezijos vertimus, sako ne *Übersetzung*, o *Nachdichtung*, šis žodis reiškia ne vien „laisvas vertimas", bet drauge apibrėžia tartum antrą, pakartotinį eilėraščio gimimą.

Išties — riekelė duonos anglui *morsel of bread*, vokiečiui *ein Stückchen Brot*, prancūzui *morceau du pain*, ispanui *un trosito de pan*. Šių žodžių garsai tokie skirtingi, kad kiekvienas jų kalbančiojo ir klausančiojo sąmonėje sukelia visai skirtingus vaizdinius apie duonos riekelę, jos formą, spalvą bei skonį... O kur dar epochų, tautų patyrimo, papročių bei tradicijų, pagaliau semantiniai skirtumai?

Anglų kalboje vyrauja vienskiemeniai žodžiai. Jie keliskart trumpesni už lietuviškus. Tai paprasta matematika, nuo kurios niekur gyvenime nepasislėpsi. Nelengva lietuviškai pasakyti dešimtimi žodžių mintį, kuri angliškai išreikšta dviem ar trim dešimtim žodžių — ir pasakyti taip, kad nesugriūtų visas harmoningas eilėraščio pasta-

[2] Ten pat.

tas su jo ritmu, jo rimais, jo intonacijomis ir būdingais niuansais.

Žodžiu, dešimtys kits už kitą sunkesnių uždavinių, ir tikslas atrodo nebepasiekiamas. Egzistuoja dar vienas, dažnai pamirštamas dalykas. Laikas. Kartais net poeto ir vertėjo amžiaus skirtumas tampa neperžengiama praraja. Aleksys Churginas pasakojo apie trijų posmelių Getės eilėraščio vertimą. Lyrikos šedevrą „Vidur nakties" Getė sukūrė septyniasdešimties metų, A. Churginas perskaitė jį dar mokykloje ir taip susižavėjo, kad tuoj pabandė versti. Šiokia tokia patirtis jau buvo, bet šįsyk — nieko neišėjo. Praėjo dešimt metų, ir poetas prisiminė nepavykusį vertimą. Naujas variantas vėl nesulaukė draugų pritarimo. Vėliau, po karo, trečiąjį bandymą perskaitė Petrui Cvirkai. Ir vėl — ne tai... Sekančiuose bandymuose maišėsi visi variantai, tačiau rezultatas vėl buvo nepatenkinamas. Bėgo laikas, ir pagaliau 1969 metais „Literatūroje ir mene" buvo išspausdintas „Vidur nakties", skambėjęs taip, kaip siekė vertėjas. Kiek metų turėjo praeiti, kol jame gimė trijų posmelių eilėraščio vertimas! Teisus buvo Hemingvejus: yra dalykų, kurių jauni nemato, negirdi, nesuvokia. Juos jiems atskleis laikas. Ir vis dėlto... Prisimeni Žukovskio, Puškino, Lozinskio, Maršako vertimus, seniai įsiliejusius į rusų literatūrą, lietuvių poetų vertėjų darbus, be kurių nebeįmanoma įsivaizduoti mūsų literatūros. Juk ne veltui ir B. Pasternakas sugrįžo prie šios problemos: „Ir vis dėlto vertimai įmanomi, idealiu atveju ir jie turi būti meno kūriniai — prilygti originalui nepakartojamu žavesiu. Vertimai įmanomi, nes ir prieš mus amžiais versdavo vienos kitas ištisos literatūros, ir vertimai tapdavo ne pažintimi su atskirais kūriniais, o kultūrų ir tautų bendravimo būdu" [3].

Taip, vertimai įmanomi, jeigu vertėjas yra ne amatininkas, ne kopijuotojas, o menininkas. Jis ne fotografuoja originalą, bet kūrybiškai jį atkuria. Originalo tekstas skatina sudėtingą ir įkvėptą kūrybą. Ir vertėjas — tai visų pirma talentas, kuriam būtinos visos literatūros meistro savybės ir, be to, geras išsimokslinimas.

[3] В сб.: Мастерство перевода. М., 1966, с. 147.

Savaime suprantama, kad poezijos vertėjas visų pirma turi būti poetas; be gimtosios, gerai privalo mokėti tą kalbą, iš kurios verčia. Mokėti susikalbėti svetima kalba yra viena, o pajusti jos literatūros, siauriau imant — jos poezijos, grožį — visai kas kita. Taip pat būtina gerai pažinti tos tautos kultūrą...

Aleksys Churginas, stebinantis, triuškinantis ir net slegiantis pašnekovą savo erudicija, yra prisipažinęs:

Lyg tyčia, darbo eigoj man visada paaiškėja, kad žinau daug mažiau, negu vaizdavausi, ir viskas yra kur kas sudėtingiau, negu pirma atrodė...

Gal todėl jis su tokiu nepakantumu reaguoja į diletantiškumą, mėgsta kartoti vieno poeto žodžius: „Inteligencija prasideda tą akimirką, kai žmogus išmoksta skirti, ką jis žino ir ko dar nežino" — ir turi susikūręs žiauroką testą savo pašnekovo nuoširdumui bandyti. Tartum mesteli kabliuką: „Na, žinote tą garsųjį Lorkos (Tiutčevo, Rilkės ar kurio kito poeto) sonetą: sprogimas, traukinys virsta nuo bėgių, kraupūs vaizdai..." Na kaip čia susilaikysi bent nelinktelėjęs — „aišku, žinau", o drąsesni net bando patikslinti: „Taip, toks vidutiniško ilgumo eilėraštis, kaipgi, prisimenu, tiesiog puikus..." Tokių klaidų A. Churginas neatleidžia. Jis ilgai prisimena pokalbį ir raiškiai atpasakoja įsidrąsinusio pašnekovo pastabas apie neegzistuojantį kūrinį. Ką gi, jo reiklumas kitiems prasideda negailestingu reiklumu sau.

Aštuonerius metus iš eilės studijavau filologijos mokslus ir literatūrą (nuo antikos ligi Renesanso) iš pradžių Kaune, paskui Prancūzijoje — Grenoblyje ir Paryžiuje. Įgytos žinios labai pravertė man, dirbant prie Horacijaus, Šekspyro, Servanteso, Kalderono, Bairono ir kitų autorių vertimo... Su gėda prisipažįstu, kad „Faustą" aš bandžiau versti dar 1938 metais. Netrukus įsitikinau, jog našta man nepakeliama. Prie šio reto poezijos šedevro grįžau tik žymiai vėliau, apsišarvavęs nauja literatūrine medžiaga ir didesne gyvenimo patirtimi. Nepaisant to, daugelį scenų perdirbinėdavau po keliolika kartų, kol likdavau galų gale patenkintas.

Kaip žinoma, pirmoji „Fausto" dalis išvydo pasaulį tik 1960 metais, o antroji — 1978 metais...

Getės „Faustas" užima ypatingą vietą Europos literatūros istorijoje. Jo vaizdinė struktūra siejasi su visų ankstesnių epochų — antikos, viduramžių, Renesanso, klasicizmo patyrimu, bet drauge yra kokybiškai nauja pakopa ne tik lyginant su buvusiomis literatūromis, bet ir Getės laikų kūryboje, ir šiandien... Tartum visos poezijos paslaptys susilydė šiame kūrinyje. Puškinas rašė, kad „Fauste" jis jaučia „aukščiausiąją poeto drąsą".

„Nesitikėjau, kad sulauksiu laimės skaityti Getę lietuviškai",— rašė Rojus Mizara. Jam pritarė Antanas Venclova: „Man norisi viešai pasidžiaugti, kad A. Churginas, didelio talento, ilgamečio patyrimo, gerai pasiruošęs vertėjas, ilgai ir kruopščiai studijavęs Getės kūrinį, atkūrė jį su tikra poeto aistra, su dideliu mokėjimu ir įsijautimu į originalą. Pirmą kartą Getė suskambėjo lietuviškai laisvai, plačiai, galingai. A. Churginas panaudojo mūsų poezijos sukauptą ir ištobulintą kalbos lobį, sodriai atkurdamas tragiškas, patetiškas, ironiškas, linksmas ir liūdnas, gilios filosofijos ir jaudinančios lyrikos kupinas tragedijos eilutes" [4]. Panašiai entuziastingai buvo sutikti ir po metų pasirodę Šekspyro Raštų pirmieji du tomai.

Šekspyras, su tokia nuostabia jėga iškėlęs dramą į niekieno dar nepasiektas poetines aukštybes, įkvėpė ir sonetui naują gyvybę, sudramatinęs jį, suteikęs jam alegorišką filosofinį skambesį:

Bemiegis laikas dirba pamažu
Ir rodo mums didingą savo meną.
Bet tai, kas akiai miela ir gražu,
Šiame pasauly neilgai gyvena.
Žiūrėk, pirmųjų šalčių genama,
Žalioji vasara nuo mūsų bėga...

[4] *Venclova A.* Faustą skaitant gimtąja kalba.— Literatūra ir menas, 1960, rugsėjo 17.— Taip pat kn.: *Venclova A.* Epochos vėjas. V., 1975, p. 466—472.

Jau atslenka tylom glūdi žiema
Ir beria mums į veidą šaižų sniegą.
Tiktai kvapnių žiedų laki dvasia,
Mažoj stiklinėj celėj uždaryta,
Tau primena kas vakarą, kas rytą,
Kaip tu džiaugeisi saule laukuose.
Prarado gėlės grožį trumpalaikį,
Bet sielą jo nevystančią išlaikė.

Žiedų dvasia, uždaryta „stiklinėj celėj", paprastas kvepalų flakonėlis! Bet jisai — tik simbolis. Visas eilėraštis — lyg ir mažytė „optimistinė tragedija". Tai, kas „akiai miela ir gražu", deja, greit žūsta, bet „siela grožio trumpalaikio" lieka gyva. Koks lakoniškas, iš konkrečios buitinės detalės išaugęs poetinis apibendrinimas! 154 Šekspyro sonetai sudaro vientisą kūrinį, savotišką lyrinį poeto dienoraštį, sukrečiantį mus savo dramatizmu, neatslūgstančia minties įtampa, filosofiniu gilumu.[5]

Beje, recenzentų dėmesiu A. Churginas negalėtų girtis — per keturias dešimtis metų jo vertimams tebuvo skirtos kelios recenzijos; iki šiol, be minėtojo A. Venclovos straipsnio, nėra išsamesnio Fausto vertimo vertinimo, o juk antrąja „Fausto" dalimi, skambančia gimtąja kalba, gali didžiuotis tik nedaugelis Europos tautų.

Laikas bėgo, ir metai atnešdavo vis naujų bei svarbių darbų: P. Kornelio „Sidas" (1974), N. Bualo „Poezijos menas" (1978), Getės „Fausto" antroji dalis (1978)... Toks produktyvumas jokiu būdu nereiškia, jog sumažėjo reiklumas,— tai buvo ilgai ir sunkiai brandinti vaisiai.

Sekli, lėkštamintė poezija negali būti ilgaamžė. Juo daugiau laiko ji yra nugalėjusi, tuo gilesnės prasmės tenka ieškoti eilutėse, žodžių sąskambiuose, vaizduose. Ir juo daugiau atsiskleidžia joje naujų sluoksnių, lyg lukštų, slėpusių svarbiausiąją mintį. Gal toji prasmė ir nebus apčiuopta; juk poezija — tai tobula proto bei jausmų amalgama, veikianti skaitytoją įvairiausiais, netgi slėpiningais įtaigos būdais. Bet kažką nauja joje suranda kiekvienos tautos, kiekvienos kitos epochos skaitytojas.

[5] *Churginas A.* Iškėlęs dramą į poetines aukštumas.— Tiesa, 1978, vasario 18.

Dantės „Dieviškoji komedija" sunkiau už bet kurį kitą poetinį kūrinį skynėsi kelią į skaitytojo širdį ir protą. Matyt, ir jo bendraamžiams jis buvo sunkus skaityti, bet skaitytojas, sugebėjęs nugalėti tercinas, būdavo apdovanojamas pažinimu. Vėlesniems jo gerbėjams tekdavo vis dažniau ieškoti aiškinimų nuorodose; daugelio vardų, faktų, asociacijų jie nebepajėgdavo suprasti be išplėstinių komentarų. Tuomet gimė mitas apie Dantės misticizmą, jo „Dieviškąją komediją" apgaubė paslaptingumo šydas, paslėpęs kartu ir kūrinio autorių.

... dar Kaune aš buvau susidaręs Dantės kūrinio koncepciją. Tačiau jaunystės imlumas, matyt, ne tik teigiamas bruožas: nejučiom paklūsti autoritetams, vardams, laipsniams, tavo nuomonė praskysta nuo svetimų (nors ir ne visai tikslių) minčių. Mintis versti Dantę gimė 1937 metais. Studijuodamas svajojau, kad gal kada pavyks išversti „Pragarą". Bandžiau keletą kartų — 1938, 1945 ir 1956 metais. Kai poeto Stefano Georgės, pasirodžius jo „Pragaro" vertimui į vokiečių kalbą, paklausė, ar jis ketinąs baigti šį darbą iki galo, jis atsakė, jog negalvojęs apie tai, nes turįs tik vieną, o ne tris gyvenimus. 1938 metais pabandžiau išdėstyti savo pastabas apie „Dieviškosios komedijos" vertimą į lietuvių kalbą. Bet ir po ketvirčio amžiaus, sugrįžęs į „Pragarą", pasijutau bejėgis. Sėdant prie to kūrinio, būtina įvertinti savo jėgas. Galutinai imtis to darbo ryžausi 1966 metų pradžioje.

Kliudė „praskydusi koncepcija". „Dieviškoji komedija" yra vienintelis, neturintis į save panašių, su niekuo nepalyginamas šedevras. Jau pats vieningas kūrinio planas, anot Puškino, yra genialus. Kol nesuvoki „Dieviškosios komedijos" architektonikos, jos visumos, negalima pradėti darbo.

Ieškodamas savo bejėgiškumo priežasčių ir tyrinėdamas „Dieviškosios komedijos" struktūrą, staiga pajutau, kad susidūriau su labai uždara sistema, hermetiškai sandariu fiziniu kūnu, kurio neįmanoma skaityti dalimis arba versti po vieną giesmę. Jeigu Homeras — laisva stichija, tai čia viskas matematiškai tikslu. Prieš pradedant darbą, teko darytis juodraščių juodraščius, nes derinau kiekvieną „Pragaro" eilutę su atliepiančiu jai aidu, sakykim, „Rojuje". Kol galvoje ir ant popieriaus neturi tvirtai surėsto bendro vaizdo, prie poemos gali nesiartinti. Reikia pajusti jos polifoniškumą, sudėtingą daugiabalsį skambėjimą. Per visą darbo laiką iš akių negali išleisti visumos vaizdo. Čia vertėjas, besistengiąs atkurti visą kūrinį, kiek primena architektą...

Joks patyrimas, jokie ligšioliniai vertimai A. Churginui neatėjo pagalbon. Netgi toks milžinas, kaip Šekspyras, vis dėlto žemės dainius. O Dantė, matyt, pirmasis kosminis poetas, kuris nelauktai, neįprastai, protu nepaaiškinamomis palyginimų bei vaizdų kaskadomis užgriūva įdėmų skaitytoją kaip savita stichija.

Dantės palyginimų įtaigumas kone tiesiog proporcingas galimybei apsieiti be jų. Jų gausumas, plėtotė niekada nepaklūsta kažkokiems loginiams išvedžiojimams, mūsų įprastiems poreikiams.

Galima būtų atskirai šnekėti apie „poetinę intuiciją", pralenkiančią amžininkų žinias bei jų patirtį, lyg prabėgomis pažeriamus faktus, suprantamus tik tolimiems palikuonims. Kaip paaiškinti visa tai? Iš kur „Dieviškojoje komedijoje" atsirado toks nuostabiai tikslus sklandymo aprašymas (juk nebuvo netgi Leonardo da Vinčio brėžinių); kaip sugebėjo Dantė aprašyti nusileidimą į Mėnulį, taip primenantį kosmonautų patirtus pojūčius; iš kur jis žinojo akių sugebėjimą taikytis prie įvairaus apšvietimo, kokiu būdu panoro aprašyti (ir apibendrinti!) bandymą su žvake ir trim veidrodžiais, jei mokslininkai dar nebuvo tyrę lūžusio šviesos pluošto savybių?

Grynai istorinis požiūris į Dantę neteisingas ir vienpusis. Dantė ir jo amžininkai nežinojo daugybės dalykų, dėstomų šiandien vidurinėje mokykloje. Tačiau Ptolomėjaus sistema negalėjo užgožti viduramžių, ji tik pridengė juos. Dantės komentarai ateityje priklauso ištobulėjusiems gamtos mokslams...

Daugelį metų Aleksys Churginas gyveno Dantės kūriniu.

Mane jau meilė nešė — ta, kuri
Ir saulę valdo, ir erdves žvaigždėtas.

Tai paskutiniosios „Rojaus" eilutės.

A. Churgino darbą didžiai vertina ne tik Lietuvoje. Štai ką rašo naujausioji Italijoje išleista enciklopedija:

„Už geriausią Dantės komedijos vertimą į lietuvių kalbą turime būti dėkingi didelės galios poetui Aleksiui Churginui. <...> Vertimas turi komentarus, lakoniškus, bet visada tikslius ir gilius. Juos parengė vertimo autorius.

A. Churgino vertimas tiek įsigilinimu į originalą, tiek savo žodiniu skaidrumu, eilių harmonija bei grožiu yra iš tikro stulbinantis ir vargu ar gali būti pralenktas."[6]

Beje, prieš daugelį metų, kalbėdamas apie M. Lozinskio „Dieviškosios komedijos" vertimą į rusų kalbą, A. Fadejevas buvo pasakęs: „Aš didžiuojuosi, kad galiu skaityti nemirtingąjį Dantę savo gimtąja kalba". Mes galime su pasididžiavimu kartoti šį sakinį.

1972—1979

---

[6] Enciclopedia Italiana. Dantesca. Roma, 1976, p. 415.